

مقایسه‌ی استانداردهای اورژانس مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با

اصول نظام ایزو ۹۰۰۱ ویرایش *۲۰۰۰

ماندانا صاحب زاده^۱، غلامعباس باغبان^۲

چکیده

مقدمه: ارائه‌ی خدمات با کیفیت مطلوب در بخش اورژانس به دلیل شرایط خاص آن از اهمیت بسیاری برخوردار است، به ویژه در کشور ما که به خاطر شرایط خاص طبیعی و مشکلات ناشی از بلایا و حوادث طبیعی و غیرطبیعی جان انسان‌های بسیاری گرفته می‌شود، نیاز به توجه بیشتری دارد. این پژوهش با هدف تطبیق استانداردهای اورژانس مصوب وزارت بهداشت با اصول نظام ایزو ۹۰۰۱ نسخه‌ی ۲۰۰۰ انجام شده است.

روش بررسی: پژوهش حاضر پژوهشی توصیفی است که به مقایسه و مقابله‌ی بند‌های استانداردهای ایزو ۹۰۰۱ ویرایش ۲۰۰۰ با چک‌لیست آمده در کتابچه‌ی الف/۱ مربوط به استانداردهای اورژانس وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی پرداخته است. ابتدا امکان انطباق بند‌های هشت قسمتی ایزو با استانداردهای کتابچه‌ی الف/۱ در مشورت با تعدادی از صاحب نظران مورد تأیید قرار گرفت و سپس مقایسه و مقابله انجام شد. روابی و پایابی استانداردهای وزارت بهداشت در مورد اورژانس و اصول ایزو ۹۰۰۱ ویرایش ۲۰۰۰ به اثبات رسیده است. برای تجزیه تحلیل داده‌ها از جداول توزیع فراوانی و درصد توزیع فراوانی استفاده شد.

یافته‌ها: بنابرنتایج به دست آمده از ۵۱ بند ایزو، ۴۷/۶ درصد آن، حداقل در یکی از بند‌های استانداردهای اورژانس وزارت بهداشت مشاهده شد ولی ۵۲/۴ درصد دیگر در هیچ موردی وجود نداشت، همچنین حدود ۱۲ درصد بند‌های استانداردهای اورژانس وزارت بهداشت حداقل با یکی از بند‌های ایزو مطابقت داشت.

نتیجه‌گیری: بسیاری از بند‌های ایزو در استانداردهای اورژانس مصوب وزارت بهداشت وجود ندارد و در نتیجه‌ی این استانداردها، دید و نگرشی جامع‌نگر به کلیه‌ی جوانب سازمان، فرایندها و مدیریت مطابق با ایزو از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

واژه‌های کلیدی: استانداردهای علمی؛ فوریت‌های پزشکی؛ سازمان و مدیریت (بهداشت و درمان).

نوع مقاله: تحقیقی

دریافت مقاله: ۱۴/۱۱/۲۵

اصلاح نهایی: ۱۶/۷/۱

پذیرش مقاله: ۱۶/۷/۱۷

تحقیق پیدا کند. کیفیت در واقع به عنوان ماهیت، استاندارد تعریف شده است که تعیین کننده اثربخشی

مقدمه

ارائه‌ی خدمات بهداشتی- درمانی کارا و اثربخش نیازمند ارزیابی است. ارزیابی از هر نوع که باشد، یک پیش نیاز ضروری دارد و آن وجود استاندارد است. بدون داشتن استاندارد فرآیندی به نام ارزیابی نمی‌تواند

* این مقاله حاصل طرح تحقیقاتی شماره ۳۸۴۲۰۴ می‌باشد که توسط

معاونت پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان حمایت گردیده است.

۱. مربی مدیریت خدمات بهداشتی درمانی و همکار مرکز مطالعات مدیریت و اقتصاد سلامت دانشگاه علوم پزشکی اصفهان (نویسنده مسئول)

Email: sahebzadeh@mng.mui.ac.ir
۲. کارشناس مدیریت خدمات بهداشتی درمانی دانشگاه علوم پزشکی اصفهان.

(International Organization for Standardization) از جمله استانداردهای مطلوبی است که جهت ارزیابی مورد استفاده قرار می‌گیرد. این استانداردها از بدوان تدوین تا کنون دستخوش تغییرات عمدی شده‌اند. اولین ویرایش آن در سال ۱۹۸۷ تهیه، سپس با تجدید نظرهایی در سال ۱۹۹۴ میلادی چاپ گردید.

استاندارد بین‌المللی ISO ۹۰۰۱ توسط کمیته‌ی فنی مدیریت کیفیت و تضمین کیفیت و با همکاری کمیته‌ی فرعی نظام‌های کیفیت ISO تهیه شده است. ویرایش سوم ISO ۹۰۰۱، ویرایش‌های قبلی را منسوخ ساخته و جایگزین آنها گردید. این ویرایش، بازنگری فنی ویرایش قبلی می‌باشد.

ISO ۹۰۰۱، نیازمندیهای یک نظام مدیریت کیفیت را مشخص می‌سازد که می‌تواند برای مقاصد داخلی سازمان، دریافت گواهینامه و یا انعقاد قرارداد مورد استفاده قرار گیرد. این استاندارد بر اثربخشی نظام مدیریت کیفیت در برآورده ساختن نیازمندیهای مشتری تأکید می‌ورزد (۵).

استانداردهای ایزو ۹۰۰۱ ویرایش ۲۰۰۰ از ۸ عنوان اصلی تشکیل شده است که عبارتند از: دامنه‌ی کاربرد، استاندارد مرجع، واژگان و تعاریف، نظام مدیریت کیفیت، مسؤولیت مدیریت، مدیریت منابع، تحقق محصول، اندازه‌گیری و تجزیه و تحلیل و بهبود. در مجموع عناوین اصلی وزیر مجموعه‌های آن از ۵۱ بند تشکیل شده است.

در مطالعه‌ای با عنوان «مطالعه‌ی تطبیقی بین استانداردهای بیمارستانی مورد عمل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با اصول نظام ایزو و ارائه‌ی

و کارایی است. هرچه استاندارد دقیق‌تر و مناسب‌تر تعریف شده باشد می‌توان اعتماد بیشتری به نتیجه‌ی ارزیابی داشته باشیم. استانداردهایی که براساس وضعیت بیمارستان‌های عمومی کشور ارزیابی می‌شود در کتابچه‌های الف و ب در سال ۱۳۷۶ منتشر شده است. کتابچه‌ی الف مخصوص اورژانس و کتابچه‌ی ب مخصوص کل بیمارستان می‌باشد (۱).

بدون شک بخش اورژانس و فوریت‌های پزشکی یکی از ظریف‌ترین و حساس‌ترین بخش‌های درمانی یک بیمارستان محسوب می‌شود، چراکه روزانه جان میلیون‌ها نفر در طی حوادث مختلف به مخاطره افتاده و مراقبت صحیح می‌تواند جان بیماران را نجات بخشد. در دنیای کنونی، فوریت‌های پزشکی اهمیتی چشم‌گیرتر از گذشته دارد به ویژه در کشور ما که به خاطر شرایط ویژه‌ی طبیعی و مصائب ناشی از بلایا و حوادث طبیعی و غیرطبیعی جان انسان‌های بسیاری در این گونه حوادث به مخاطره می‌افتد، نیاز به توجه بیشتری دارد (۲).

در حال حاضر با وجود استانداردهای مورد عمل وزارت بهداشت و کسب درجه‌های ۱ و ۲ هنوز وضعیت بیمارستان‌ها، به خصوص اورژانس مطلوب نمی‌باشد و با فرض بر این که ارزیابی به طور صحیح و با کیفیت انجام شود، به چه علت هنوز بیمارستان با وجود داشتن رتبه‌ی ۱ فاقد کارایی و اثربخشی مناسب است (۳).

از جمله دلایل عدم کارایی و اثربخشی بیمارستان‌ها را می‌توان نبود استانداردهای دقیق، جامع، درست و شفاف جستجو کرد (۴). استانداردهای ISO

در کتابچه‌ی الف/۱) دستورالعمل استاندارد و ضوابط ارزشیابی مخصوص اورژانس بیمارستان‌های عمومی کشور با عناصر هشتگانه‌ی آن تطبیق داده شد. در این تطبیق ابتدا عناصر هشتگانه‌ی ایزو و زیربندهای آن به صورت ردیف‌های افقی نوشته شدند، سپس با توجه به بار معنایی و نیز اراده و روح استانداردهای ایزو ۹۰۰۱ ویرایش ۲۰۰۰ هریک از ۲۲۷ بند دفترچه‌ی الف/۱ از جهت انطباق یا عدم انطباق با بندهای ایزو مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. شماره بندهایی که با بندهای استاندارد ایزو همخوانی داشت تعیین گردید. سپس کاستی‌های فرم ارزشیابی اورژانس بیمارستان‌ها مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از جهت عدم انطباق با استانداردهای ایزو استخراج و تفسیر شد (جدول ۱).

در این تحقیق از استانداردهای وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در مورد اورژانس و اصول ایزو ۹۰۰۱ ویرایش ۲۰۰۰ استفاده شد که روایی و پایایی آنها به اثبات رسیده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از جداول توزیع فراوانی و درصد توزیع فراوانی استفاده شده است.

یافته‌ها

چک لیست مورد استفاده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی برای ارزشیابی اورژانس‌های کشور، چک لیست الف/۱ می‌باشد. این چک لیست شامل ۲۲۹ بند بوده که ۲۲۷ بند امتیازی و ۲ بند تشریحی می‌باشد. ۲۲۷ بند امتیازی مشتمل بر ۶ قسمت می‌باشد؛ الف. نیروی انسانی با ۲۰ درصد بندها و ۳۸۶ امتیاز

الگوی مناسب برای بیمارستان‌های عمومی و تخصصی»، مشخص گردید که بین روش‌های مورد عمل وزارت بهداشت ایران در ارزیابی بیمارستان‌های عمومی و تخصصی و استانداردهای ایزو از لحظه چارچوب عملی و چارچوب نظری اختلافات قابل توجهی وجود دارد (۶).

در پژوهش دیگری که در زمینه‌ی امکان بهره‌گیری از ISO ۹۰۰۱ در یک بیمارستان چشم‌پزشکی آلمان صورت گرفت، محققان به این نتیجه رسیدند که امکان بهره‌گیری از ISO ۹۰۰۱ در این بیمارستان وجود دارد، لیکن مهم‌ترین مشکل، تطبیق و تعدیل الزامات و استانداردهای مرتبط با صنعت ISO ۹۰۰۱ برای یک بیمارستان چشم‌پزشکی، می‌باشد (۷).

پژوهش حاضر با هدف مقایسه و تطبیق استانداردهای اورژانس مصوب وزارت بهداشت با اصول نظام ایزو ۹۰۰۱ نسخه ۲۰۰۰ انجام شده است.

روش بررسی

تحقیق حاضر توصیفی و مطابقتی بین استانداردهای اورژانس مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با اصول نظام ایزو ۹۰۰۱ ویرایش ۲۰۰۰ بوده است. به این صورت که ابتدا استانداردهای اورژانس مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از کتابچه‌ی الف/۱ بررسی شد، سپس عناصر هشتگانه‌ی آن مورد بررسی قرار گرفت. در مرحله‌ی سوم با استفاده از نظرات صاحب نظران در مورد امکان انطباق، مقایسه و مقابله‌ی استانداردهای اورژانس وزارت بهداشت با استانداردهای ایزو (استانداردهای نوشته شده

ملاحظات دارویی با ۲۴ درصد دارای بیشترین بندنا و جنبه‌های ارزشی، اخلاقی و مراجعات موازین شرعی با ۷ درصد دارای کمترین تعداد بندنا در کتابچه‌ی الف/۱ هستند.

سایر جنبه‌های مهم با ۲۲ درصد دارای بیشترین امتیاز و جنبه‌های ارزشی، اخلاقی و مراجعات موازین شرعی با ۹ درصد حائز کمترین امتیاز در کتابچه‌ی الف/۱ هستند (جدول ۱).

ب. جنبه‌های ارزشی، اخلاقی و مراجعات موازین شرعی با ۷ درصد بندنا و ۱۶۰ امتیاز ج. مسائل ساختاری با ۱۶ درصد بندنا و ۳۰۹ امتیاز د. تجهیزات غیرمصرفی اورژانس با ۱۵ درصد بندنا و ۲۵۳ امتیاز ه. ملاحظات دارویی با ۲۴ درصد بندنا و ۲۷۰ امتیاز و. سایر جنبه‌های مهم با ۱۸ درصد بندنا و ۳۸۹ امتیاز که در مجموع به ۱۸۰۰ امتیاز بالغ می‌شوند.

جدول ۱: توزیع درصد فراوانی آیتم‌های مورد ارزشیابی کتابچه‌ی الف/۱ ارزشیابی اورژانس بیمارستان‌های عمومی کشور

ردیف	آیتم ارزشیابی	درصد فراوانی بند	فرافرانی بند	ردیف
۱	نیروی انسانی	۴۶	۲۰	
۲	جنبه‌های ارزشی، اخلاقی و مراجعات موازین شرعی	۱۵	۷	
۳	مسائل ساختاری	۳۶	۱۶	
۴	تجهیزات غیرمصرفی اورژانس	۳۴	۱۵	
۵	ملاحظات دارویی	۵۶	۲۴	
۶	سایر جنبه‌های مهم	۴۰	۱۸	
۷	جمع کل	۲۲۷	۱۰۰	

جدول ۲)، اهداف کیفیتی (بند ۵-۱-۴ از جدول ۲)، طرح ریزی طراحی و توسعه (بند ۳-۷ از جدول ۲) می‌باشد و کنترل محصول نا منطبق (بند ۳-۸ از جدول ۲) هر کدام با ۰/۴ درصد انطباق، کم انطباق با بندنا ایزو هستند (جدول ۲).

یافته‌ها نشان داد که ۱۸۷ بند کتابچه‌ی الف/۱ معادل ۸۲ درصد با اصول بندنا ایزو مطابقت داشت و ۴۰ بند آن معادل ۱۸ درصد با هیچ یک از بندنا ایزو مطابقت نداشت ولی بسیاری از بندنا ایزو در استانداردهای وزارت بهداشت جایی ندارند. همچنین از ۲۲۷ بند ۱۸/۵ درصد بندنا نامفهوم و ۸۱/۵ درصد بندنا مفهوم بودند.

از مجموع ۵۱ بند ایزو ۴۷/۶ درصد آن با استانداردهای کتابچه‌ی الف/۱ مطابقت داشته و حداقل ۱ بند با محتوای شبیه یا یکسان در دفترچه‌ی الف/۱ برای آنها یافت شد و ۵۲/۴ درصد آن با استانداردهای فوق مطابقت نداشته است و حداقل ۱ بند با محتوای شبیه یا یکسان در دفترچه‌ی الف/۱ برای آن پیدا نشد که نشان می‌دهد در استانداردهای وزارت بهداشت به اصول ایزو توجه خاصی نشده است.

بند زیر ساختار (بند ۲-۶-۲ از جدول ۲) با ۵۵/۵ درصد انطباق با کتابچه‌ی الف/۱ (۱۲۵ بند منطبق) پر انطباق و نیازمندی‌های عمومی سیستم مدیریت کیفیت بند ۴-۱ از جدول ۲)، کنترل مستندات (بند ۳-۲-۴ از

جدول ۲: توزیع درصد فراوانی مطابقت بندهای ایزو با استانداردهای کتابچه‌ی الف/۱

کتابچه‌ی الف/۱	منطبق در	تعداد بندهای	عنوان	بندهای اصلی و فرعی ایزو ۹۰۰۱ ویرایش ۲۰۰۰
-	-	-	نظام مدیریت کیفیت	۴
۰/۴	۱	-	نیازمندی‌های عمومی	۱-۴*
-	-	-	نیازمندی‌های مستندسازی	۲-۴*
۳	۷	-	کلیات	۱-۲-۴
-	-	-	نظام نامه‌ی کیفیت	۲-۲-۴
۰/۴	۱	-	کنترل مستندات	۳-۲-۴
۲/۲	۵	-	کنترل سوابق کیفیت	۴-۲-۴
-	-	-	مسئولیت مدیریت	۵
۲/۲	۵	-	تعهد مدیریت	۱-۵*
۱/۳	۳	-	تمرکز بر مشتری	۲-۵*
-	-	-	خط مشی کیفیت	۳-۵*
-	-	-	طرح ریزی	۴-۵*
۰/۴	۱	-	اهداف کیفیتی	۱-۴-۵
۱/۷	۴	-	طرح ریزی سیستم مدیریت کیفیت	۲-۴-۵
-	-	-	مسئولیت، اختیارات و ارتباطات	۵-۵*
-	-	-	مسئولیت و اختیار	۱-۵-۵
-	-	-	نماینده‌ی مدیریت	۲-۵-۵
۱/۳	۳	-	ارتباطات داخلی	۳-۵-۵
-	-	-	بازنگری مدیریت	۶-۵*
-	-	-	کلیات بازنگری	۱-۶-۵
۳/۹	۹	-	ورودی بازنگری	۲-۶-۵
-	-	-	خروبی بازنگری	۳-۶-۵
-	-	-	مدیریت منابع	۶
-	-	-	منابع انسانی	۱-۶*
۱/۷	۴	-	کلیات منابع انسانی	۲-۶*
۶/۱	۱۴	-	صلاحیت، آگاهی و آموزش	۱-۲-۶
۵۵/۵	۱۲۵	-	زیر ساختار	۲-۲-۶
۰/۸	۲	-	محیط کار	۳-۶*
-	-	-	تحقیق محصول	۴-۶*
-	-	-	طرح ریزی برای تحقیق محصول	۷
-	-	-	فرایندهای مربوط به مشتری	۱-۷*
-	-	-	تعیین نیازمندی‌های مربوط به محصول	۲-۷*

بحث

محصول خریداری شده، کنترل تولید و ارائه خدمات، صحه‌گذاری فرایندها برای تدارک تولید و خدمت، اموال مشتری، کنترل ابزار پایش و اندازه‌گیری فرایند، تجزیه و تحلیل داده‌ها، بهبود مستمر، اقدام اصلاحی.

نتیجه گیری

پذیرش سیستم مدیریت کیفیت در یک سازمان باید یک تصمیم راهبردی و استراتژیک باشد. طرح ریزی و به کارگیری سیستم مدیریت کیفیت بر اساس استاندارد ایزو ۹۰۰۱ در یک سازمان تحت تأثیر نیازهای در حال تغییر، اهداف ویژه، محصولات ارائه شده، فرایندهای به کار گرفته شده و ساختار سازمان قرار می‌گیرد. رعایت و اجرای مؤثر این استاندارد بصورت منسجم، باعث بهبود و ایجاد پیشرفت واقعی در سازمان می‌شود. بنابراین چنانچه سازمان‌های خدماتی از ابزارهای توصیه شده، در استاندارد ISO ۹۰۰۱، به نحو مؤثر و اثربخش استفاده نمایند، خدمات ارائه شده به مشتریان را از هر لحاظ تضمین می‌کنند (۱۱).

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که استانداردهای مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، نگرشی جامع‌نگر به کلیه‌ی جوانب سازمان و فرایندها و مدیریت، آن گونه که ایزو نگاه می‌کند ندارد و به همین دلیل با وجود این که ارزشیابی سالانه انجام می‌شود و بسیاری از بیمارستان‌ها نیز به دریافت درجه ۱ و ۲ نایل می‌شوند اما هنوز نارضایتی و شکایت که بازتاب آشکاری از نبود کیفیت خدمات آنها است به مقدار فراوان و مکرر مشاهده می‌شود.

البته باید توجه داشت که مسئله تنها به استفاده از

پژوهش‌های مختلف در زمینه‌ی به کارگیری مدیریت کیفیت ISO ۹۰۰۱ بیانگر نتایج مثبت به کارگیری این گونه سیستم‌های مدیریت کیفیت در مراکز بهداشتی، درمانی و بیمارستان‌ها است به عنوان مثال بخش جراحی قلب یک بیمارستان در برلین آلمان توانست گواهینامه ایزو ۹۰۰۱ ویرایش ۲۰۰۰ را پس از ۱۸ ماه تلاش دریافت نماید که نتایج مطلوبی را نیز به همراه داشت، همچنین به کارگیری این سیستم مدیریت کیفیت در بخش طب هسته‌ای یک بیمارستان دانشگاهی در هامبورگ آلمان و در آزمایشگاه بررسی اثر درمانی داروها در یک بیمارستان واقع در فرانسه، نتایج مثبت قابل توجهی به دنبال داشته است (۱۰-۸). در تحقیق حاضر حدود ۸۲ درصد بندهای کتابچه‌ی الف/حداقل با یکی از بندهای ایزو مطابقت دارد ولی بسیاری از بندهای ایزو با محتوایی تزدیک به این بندها (در هیچ مورد از استانداردهای مصوب وزارت بهداشت) مشاهده نشد. بندهایی از ایزو که در استانداردهای وزارت بهداشت توجهی به آن نشده است عبارتند از: نظام نامه‌ی کیفیت، خط مشی کیفیت، مسؤولیت و اختیار، نماینده‌ی مدیریت، کلیات بازنگری، خروجی بازنگری، تدارک منابع، طرح ریزی برای تحقق محصول، تعیین الزامات مربوط به محصول، بازنگری الزامات مرتبط با محصول، ورودی‌های طراحی و توسعه، خروجی‌های طراحی و توسعه، بازنگری طراحی و توسعه، تصدیق طراحی و توسعه، صحه‌گذاری طراحی و توسعه، کنترل تغییرات طراحی و توسعه، فرایند خرید، اطلاعات خرید، تصدیق

و آموزش پزشکی مسؤول تدوین استانداردهای اورژانس می‌باشد، استانداردها را با توجه به اصول و بندهای ایزو و سایر استانداردهای معتبر بهداشتی و درمانی مانند کمیسیون مشترک ارزیابی و اعتبارسنجی خدمات بهداشتی درمانی آمریکا Joint Commission on Accreditation of Health care Organization (JCAHO) که مبتنی بر ویژگی‌های بومی باشد، تدوین کنند.

۳. ایزو راهی است برای رسیدن به کیفیت و اما مؤسسات دارای استاندارد ایزو را لزوماً نمی‌توان مؤسسات دارای کیفیت بالا نامید. مدیریت کیفیت جامع چیزی است که ما را به سوی کیفیت مطلوب هدایت می‌کند و با اصلاح زیرساخت‌ها و اجرای آن در بیمارستان‌ها و اورژانس بیمارستان‌ها می‌توانیم شاهد کیفیت مطلوب در ارائه‌ی خدمات باشیم.

مقداری فن و تکنیک جدید محدود نمی‌شود، بلکه بعضی از کشورها -از جمله ایران- به تغییرات همه جانبه در نحوه برخورد با مسائل بهداشتی و درمانی نیاز دارند. این مهم زمانی حاصل می‌شود که در علوم مربوط به مدیریت بهداشت و درمان تحولی شایسته و همسو با دانش روز صورت گیرد و توانایی فائق آمدن بر مشکلات ذهنی (فردی و جمعی) فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را در مدیران ایجاد نماید (۱۲).

پیشنهادات

۱. ابتدا برای پیاده کردن اصول ایزو لازم است که زیرساخت‌های موجود در نهاد بهداشتی و درمانی، به ویژه در اورژانس اصلاح گردد تا زمینه‌ی لازم برای اجرای این اصول فراهم شود.
۲. لازم است هیأتی که در وزارت بهداشت، درمان

منابع

۱. محققی محمدعلی. تجلی ارزش‌های متعالی در بیمارستان نظام ارزشیابی نظارت بر فعالیت‌های بهداشتی درمانی بیمارستان‌های کشور. تهران: وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی؛ ۱۳۷۶.
۲. راینسون ریچارد، استات راین. تشخیص و درمان فوریت‌های پزشکی. ترجمه‌ی مهیر عارفی. تهران: جزیل؛ ۱۳۷۰.
۳. رستمی مرتضی. بررسی ارزیابی و استانداردهای مراقبت در بیمارستان [پایان‌نامه]. تهران: دانشگاه علوم پزشکی ایران؛ ۱۳۷۵.
۴. شادپور کامل. استانداردها و نشانگرها در تضمین کیفیت خدمات بهداشتی و درمانی. تهران: معاونت بهداشت وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی؛ ۱۳۷۲.
۵. سازمان بین‌المللی استاندارد. نظام‌های مدیریت کیفیت-نیازمندی‌ها. ترجمه‌ی فاطمه ملک محمدی. تهران: انجمن مدیریت کیفیت ایران؛ ۱۳۷۹.
۶. توفیقی شهرام. مطالعه‌ی تطبیقی استانداردهای بیمارستانی مورد عمل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با اصول نظام ایزو و ارائه‌ی الگوی مناسب برای بیمارستان‌های عمومی و تخصصی [پایان‌نامه]. تهران: واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی؛ ۱۳۸۰.
7. Schonherr U., Handel A. Quality management according to DIN EN ISO 9001 at a university eye hospital. ophthalmologe 2001;98(2):194-8.
8. Beholz S, Koch C, Konertz W. Quality management system of a university cardiac surgery department according to DIN EN ISO 9001/2000. Thorac cardio Vasc Surg 2003;51:167.
9. Jansen-Schmidt V, Paschen U, Kroger S, Bohuslavizki Kh , Clausen M. Introduction of a quality management system compliant with DIN EN 9001/2000 in a university deoartment of nuclear medicine. Nuklearmedizin 2001;40 (6):228-38.

10. Gaillard-France S, Boulien R. Implementation of a quality system in a therapeutic drug monitoring Laboratory. Therapie 1999; 54(3):315-20.
11. نصری حمیدرضا. استقرار سیستم مدیریت کیفیت در سازمان‌های خدماتی، چالش‌ها و راه‌کارها. ارائه شده در پنجمین کنفرانس مدیریت کیفیت؛ ۱۳۸۳؛ ۱۴ تیر-۱۷؛ تهران، ایران.
12. نیک پور بهمن. ویژگی‌های دانش مدیریت بهداشتی - درمانی. فصلنامه‌ی مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی ۱۳۸۳؛ ۱۶(۷).

Archive of SID